

primavera 2025

Vicent Andrés Estellés i el lectorat anglòfon

Dominic Keown

Com sap tot col·legial, la traducció és un camp de mines. Fet i fet, el meu professor de francès de l'institut solia dir que, en aquest exercici, era impossible encertar a la satisfacció de tothom: només hi podies fracassar. I, per a més inri, la traducció d'un discurs tan artificial i artificios com la poesia comporta més perill, encara. Evidentment, la notícia no és bona per als qui treballem en el camp internacional de la filologia catalana, senzillament perquè la nostra vida professional resulta més complicada que per als altres companys de la facultat. Si ets professor d'anglès, rus, italià o alemany, per exemple, et pots dedicar al teu tema preferit d'interès acadèmic i pares de comptar. El qui es dedica al català, tanmateix, viu perseguit pel fantasma del proselitisme: no solament ensenya i investiga la seva disciplina, sinó que també ha de contribuir a consolidar-la i promoure-la, compromís que sol implicar la traducció.

Desgraciadament, per exemple, al Regne Unit aquesta activitat no comprèn cap al·licient per al currículum universitari. O, per dir-ho d'una altra manera, la feina que fas en aquesta àrea la fas exclusivament per amor a l'art. I, com tants i tants altres, fou així que el 1982 vaig començar la meva carrera de traductor anglocatalà, ofici en què continuo al cap de més de quatre decennis. I enguany el centenari del naixement del poeta Vicent Andrés Estellés ha estat l'esperó que m'ha animat a mullar-me una vegada més en aquesta arriscada activitat.

Primer de tot, convindria explicar el modus operandi que ha caracteritzat la meva implicació en aquest exercici. Normalment, el gènere preferit per als participants en la promoció internacional de la lírica seria l'antologia, plantejament que entenc a la perfecció. La selecció dels versos més coneguts d'un poeta acostuma a cobrir les bases de popularitat, qualitat i, alhora, representativitat. El problema en el cas del burjassoter, això no obstant, és la llargària de la seva

obra. Sense comptar amb el monstre del Mural del País Valencià i els seus vint-i-set llibres, la seva producció no deixa de ser immensa. I m'atreviria a dir, fins i tot, que si invitessis cinquanta experts a oferir una tria representativa del vers estellesià, acabaries amb cinquanta seleccions sensiblement diferents, variació que implicaria una apreciable divergència, també, de pròlegs i propostes d'assimilació.

Va ser precisament per aquest motiu que la meua inicial aproximació bilingüe a l'obra del valencià fou d'inspiració temàtica. Els poetes de la Roma de l'època clàssica constitueixen una apreciable font d'inspiració per al seu acòlit de l'Horta nord. De fet, a partir de la dècada dels seixanta les figures d'Horaci, Ovidi, Catul, etcètera, arriben a convertir-se en una mena de companyia psíquicament interrelacionada amb el de Burjassot. I la peculiaritat de la seva relació esquizoide constitueix una empremta dactilar del nostre escriptor, única i originalíssima, per a la comunicació de la seva veu singular. Seguint aquesta pauta, amb *After the Clàssics: A Translation into English of the Selected Verse of Vicent Andrés Estellés* (John Benjamins Publishing Company, Amsterdam, 2013) ens fou possible confeccionar no solament una mostra del vers rellevant, sinó també un estudi acadèmic d'un tema central a la seva producció. A més a més, amb la inclusió d'Ausiàs March i Garcilaso de la Vega, clàssics de l'Europa moderna, el resultat fou la producció de tota una monografia per a l'assimilació internacional del nostre escriptor.

De fet, l'enginy del títol oferia l'ocasió d'insistir en la perspectiva teòrica del nostre acostament basada en el *close reading* del textualisme anglosaxó. *After*, evidentment, comunica la posterioritat de la imitació estellesiana dels seus antecessors. Però, igual que el d'après francès, la paraula també comunica el significat de «segons l'estil de» que evocava el sentit històric que T. S. Eliot destacava en la seva reflexió de la dependència del neòfit de la creació lírica anterior. Per dir-ho d'una altra manera, els poetes es fan conèixer per la seva relació amb la tradició literària; i el diàleg creatiu que Estellés manté amb els clàssics, mostra, sens dubte, la seva voluntat de seguir aquesta pauta.

I l'enginy que es deixa albirar en el joc de paraules del títol en anglès es tradueix en la praxi literària del burjassoter per un humor vulgar

que posa cap per avall la pretesa sofisticació dels fonaments de la lírica europea i la suposada integritat dels seus valors ètics. Un bon exemple en seria la interrogació estellesiana de la convenció amorosa. Segons la norma, l'amant –el Romeo, protagonista sempre mascle, jove i libidinós– busca poderosament la seva Julieta, objecte idealitzat de bellesa eròtica, amb una força ensem pura i vital en el seu desig. La crítica ideològica que Estellés elabora creativament d'aquesta convenció, tanmateix, segueix un altre camí amb la seva grolleria llatina. Aquí, el protagonisme correspon a un amant vell, embriac i incapacitat, que ignora per complet les necessitats de la seva parella.

XXXVIII

he passat la tarda i la nit bevent.

el vi m'encenia el desig, els benignes records.

en ficar-me al llit, he intentat

executar un coit com els que recordava,

però el vi, que encenia el meu desig, apagava les meues possibilitats.

sis o vuit vegades has romput en exclamacions.

darrerament m'he adormit mentre tu intentaves despertar-me.

no sé com t'ho deus haver resolt.

XXXVIII

i spent the afternoon and night drinking.

the wine kindled my desires, fond memories.

on getting into bed, i tried

to execute a coitus like those i remembered;

but the wine, which kindled my desires, extinguished my possibilities.

six or eight times you broke out in exclamation.

afterwards i fell asleep whilst you tried and tried to wake me up.

i've no idea how you sorted that one out.

La rialla que provoca la sorpresa d'aquesta impotència eròtica i la cràpula de la seva arrel aconseguix que aquest poema sigui un dels favorits de la facultat de filologia de Cambridge. A més de l'exercici d'autocrítica d'aquest grotesc amant, els nostres estudiants adoren la implicació ètica del desenvolupament en què el familiar egocentrisme masclista del jo poètic que desitja l'aimia queda en ridícul. A més, l'objecte femení de desig queda imbuït, en els darrers versos, d'una capacitat d'acció que correspon convencionalment a l'home. I la frustració final és exclusivament d'ella; o, en altres paraules, l'invers de la situació habitual.

Tot i això –i tornant un altre cop a la teoria literària–, una última accepció de la paraula *after* és anar a la caça d'algú. I precisament una de les estratègies revisionistes elaborades per Harold Bloom en la seva reformulació textualista en l'ansietat d'influència s'aplica a la noció de competència entre poetes d'altres generacions i èpoques. D'aquesta manera, la intercomunicació lírica, sempre crítica, duta a terme pel valencià respecte de la tradició podria descriure's com una mena d'expressió d'amor/odi literari. Un exemple cridaner és la seva evocació de Virgili a *L'exili d'Ovidi* en un llenguatge brutalment idiomàtic que, per més que deplorem l'homofòbia d'alguna

expressió, citem íntegrament per resistir la temptació de la censura per exclusió.

virgili, l'imprecís per antonomàsia, sempre ha tingut

allò que hom deia molt bona premsa. espere que la segueisca

tenint: la internacional dels maricons funciona perfectament.

ha sabut complaure els anhels, els propòsits, la política del

cèsar i s'ha tret de la mànega la genealogia de l'eneida.

però jo sempre recordaré i evocaré aquella primera ègloga seua.

parlava dels precaris béns agrícoles del seu pare, fets malbé

per les guerres i pels soldats que tot s'ho varen incautar.

aquest, aquest és l'honest virgili que jo recorde i estime,

aquell que ell ara no vol ni tan sols que en tinguem memòria.

em costa de dir-li fill de puta, però em pense que al

remat no tindrè altre remei que emprar aquest terme

expeditiu i ràpid, suficient, car dir-li llepaculs seria

al·ludir massa concretament els seus actuals afers

i hom podria acollir-se al dret de rèplica que estableix

la llei de premsa i impremta, i jo no em puc valer.

virgil, vagueness embodied, has always had

what one would call a very good press. i hope he keeps on

having it: the international ring of faggots functions perfectly.

he has managed to fall in with the goals, ambitions, policies

of the caesar and has pulled out of his hat the genealogy of the

aeneid.

but I will always remember and call to mind that first eclogue of his.

it told of his father's precarious living as a farmer, spoiled

by wars and soldiers who confiscated everything.

this, this is the honest virgil who i remember and love,

the one he does not want us now to bring to mind.

it is hard for me to call him a real bastard, but i think that in the

end I will have no choice but to use that term,

expeditious and swift, sufficient in itself, since to call him an arse-licker

might be to allude too concretely to his present day affairs

and one might have recourse to the right of reply now established

by the press and publishing laws by which i am not covered.

I no ens hauria de sorprendre, tampoc, que la relació que el burjassoter té amb Ausiàs March segueixi la mateixa pauta. La devoció que l'acòlit sent pel patriarca del vers català queda patent en un preciós poema del Llibre de meravelles que narra l'excursió/homenatge que Estellés i la seva estimada dediquen repetidament als llocs clau de la geobiografia netament valenciana del «pus extrem amator». Malgrat la insistència en la mort, el tarannà amorós és optimista. El trajecte continua a Gandia per homenatjar el lloc de naixement marquià. I la intensitat personal de l'experiència queda recalçada per una insistència activa en la varietat de persones verbals. No cal dir que aquesta interpersonalitat recorda la sorprenent humanitat de la relació entre els amants, Ausiàs i Teresa, evident en els «Cants de Mort».

ACÍ

«Deixant amics e fills plorant entorn»

AUSIÀS MARCH.

Ací estigué la casa on visqué Ausiàs March.

D'ací el tragueren, mort, amb els peus per davant,

envers la catedral. Carrer de Cabillers,

la Plaça de l'Almoina. Penses els darrers anys

d'Ausiàs March, perplexe amb la vivacitat

dels poetes locals, de l'Horta de València.

Jo sóc aquest que em dic... Es colpejava el pit,

el puny com una pedra, insistint foscament.

I se'n tornava a casa, irritat, en silenci,

barallant l'epigrama ple de dificultats,

unes banalitats del tot insuportables.

Un dia es va morir com es mor tot el món.

Jo sóc aquest que em dic... Agafats de les mans

vàrem llegir la làpida. I seguírem, després,

pel carrer de la Mar. Ens atreia la casa.

I altre dia tornàrem. I hem tornat molts de dies.

Carrer de Cabillers, la Plaça de l'Almoina.

Hem entrat a la Seu; hem vist la sepultura

d'Ausiàs; hem mirat aquell Sant Vicent, vell,

que pintà Jacomart. Tornem algunes voltes.

El carrer de la Mar, el de les Avellanes.

Ací estigué la casa on visqué Ausiàs March.

Ací, de cos present, estigué Ausiàs March.

De cos present. Jo sóc aquest... Un sagristà
de la Seu em contava com referen el cos
d'Ausiàs, amb fils-ferro, enllaçant trossos d'ossos.

Un migdia de llum exasperada, anàrem
a Beniarjó; collires unes flors en un marge:
les volies deixar en aquelles ruïnes.

Creuàrem en silenci les ruïnes, pensàrem
Ausiàs March allí, l'esclava de cinc mesos,
amb el fill bord creixent-li; retornàrem després
a Gandia; tu duies les flors en una mà.

En eixir de Gandia les llançares a l'aire,
a l'aire de Gandia i de Tirant lo Blanc.

Jo sóc aquest que em dic... Carrer de Cabillers,
la Plaça de l'Almoina. La teua mà en la meua
com un grapat de terra, arrelats l'un en l'altre.

És més: Harold Bloom comentava la importància de l'acostament entre l'acòlit i el pneuma de l'antecessor, trobada que es manifesta en l'entrega floral que l'estimada efectua en els darrers versos «a l'aire de Gandia i de Tirant lo Blanc». L'homenatge, per tant, no va dedicat com a acte de clausura i remembrança a les ruïnes de la creació literària, talment s'havia anticipat. Tot al contrari. La metàfora zeugmàtica recalca una celebració oxigenada de la creativitat valenciana i la continuada vitalitat de la seva inspiració

geohistòrica malgrat la repressió secular.

HERE

«Leaving his friends and children behind in tears»

AUSIÀS MARCH.

On this spot was the house where Ausiàs March lived.

From here they brought him out, dead, feet first through the door,
down towards the cathedral. Carrer de Cabillers
the Plaça de l'Almoina. You think of the last years
of Ausiàs March, perplexed by the vivacity
of the local poets here, Valencia's Green Garden.

I am this man who is called... He used to beat his breast,
his fist as hard as stone: darkly, insistently.

And he would come back home, seething, in silence,
wrestling still with the labours of an epigram,
a fistful of banalities wholly unbearable.

And then one day he died, just like anyone dies.

I am this man who is called... Holding each others' hand
we stood and read the plaque. We moved on afterwards,
down carrer de la Mar. We were drawn to his house.

We went back there again. We have been back many times.

Carrer de Cabillers, la Plaça de l'Almoina.

We entered the cathedral, we saw the resting place

of Ausiàs, we looked upon Saint Vincent the elder,
the one by by Jacomart. We sometimes go back there.

Carrer de Cabillers, la Plaça de l'Almoina.

Here was the house where Ausiàs March used to live.

Here was where Ausiàs March was laid out in his coffin.

Lying there at rest. I am this man... A sacristan,

a man of the cathedral, would tell of how they re-built

the body of Ausiàs, lacing bits of bones with wires.

One noon-day of exasperated light, we went

off to Beniarjó; you picked flowers on a bank:

it was your wish to leave them there, on those dear ruins.

We walked past the ruins in silence, we thought of

Ausiàs March in that place, the slave girl five months gone,

a bastard son inside her; afterwards we went back

Then, on leaving Gandia, you threw them in the air,

in the air of Gandia and of Tirant lo Blanc.

I am this man who is called... Carrer de Cabillers,

la Plaça de l'Almoina... your hand held in my hand

like a fistful of earth, one rooted in the other.

Amb tot i això –i completament d'acord amb la teoria de Harold Bloom–, si l'acòlit adorava el patriarca, experimentava també un inevitable sentiment d'inferioritat en termes de fama i reconeixement que el conduïa a l'odi. I el poema epònim, de *L'engany conec*,

maliciós i malaltís –escrit precisament el 1959 per celebrar el cinquè centenari de la defunció del cavaller– cristal·litza aquest plantejament exactament.

L'ENGAN CONECH

A Joan Triadú

Toni amic vostra carn és ja fem

AUSIÀS MARCH

Fa cinc-cents anys et dugueren al clot,
pobre Ausiàs, qui ho havia de dir.

Ara evoquem el gran dol d'aquell jorn.

De cap a peus et vestiren de fusta,
trist Ausiàs, i et colgaren i en pau.

No som ningú. Quina gran veritat!

Evoque un fons de palau i domassos.

Sorgeixes lent, problemàtic i adust,

i pels racons veig xicones que fugen

(oh com els cou l'adorable entrecuix!)

Aquí, l'admiració pel patriarca es transforma en desprestigi per mitjà del registre: el col·loquialisme és un vehicle indigne per a un pretès homenatge. I ho és, també, el delit de l'erotisme dels darrers versos, emoció que l'antecessor mort ja no pot gaudir.

I KNOW THE TRICK

For Joan Triadú

Toni my friend your flesh is now dung

AUSIÀS MARCH

Five hundred years ago they buried you
poor Ausiàs, who would ever have thought it?

Now we evoke that day of enormous grief.

They dressed you up in a wooden overcoat,
sad Ausiàs, planted you and had done.

We are here and then we are gone. What a great truth!

I evoke damasks, the interior of a palace.

Now you emerge, slow, problematic, stark.

In the corners I see girls running off

En conclusió: crec que podem dir amb una certa seguretat que el nostre recurs al posicionament textualista de la tradició anglòfona facilitava d'una manera apreciable l'entrada d'Estellés en el panteó de la lírica anglesa. Ara bé, caldria admetre que la genialitat d'internet ha fet la seva contribució, també, a la promoció internacional del poeta valencià. Vicent Martines, director d'IVITRA de la Universitat d'Alacant, que gestiona la nostra sèrie de traduccions amb l'editorial, ens comunica que més de 1.200 biblioteques universitàries de tot el món ja havien comprat l'accés al llibre (en forma de llibre electrònic), decisió que posa l'obra a l'abast d'un nombre al·lucinant d'estudiants. La festa estellesiana, doncs, està servida.

Amb motiu de la celebració del centenari del naixement del poeta, IVITRA s'encarregà, també, del llibre electrònic bilingüe, català-anglès, de *L'hotel París* (Peter Lang: Berna/Lausana, 2024), que es va publicar simultàniament amb la també versió virtual català-alemany. Tot i la brevetat de la col·lecció, d'una vintena escassa de poemes – que tornava a evitar el problema antològic de la selecció–, podrà anticipar-se que el lector anglòfon trobarà especialment interessant la seva dimensió sociològica. L'epònima residència é